

Гудзь О.Є., д.е.н., професор
Прядка А.С., магістр
Державний університет телекомунікацій

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ КАПІТАЛОМ

В статті уточнено особливості та обґрунтовано теоретичні підходи й методологічні засади до управління інтелектуальним капіталом підприємств, узагальнено методичні аспекти до формування системи показників щодо оцінки інтелектуального капіталу підприємств та його компонентів на основі якісно нових ціннісних підходів, визначено необхідність розробки та реалізації пулу різноманітних стратегій управління інтелектуальним капіталом підприємств, що враховують взаємодії усіх контактних аудиторій, деформаційні коливання економічного простору і базуються на широкомасштабному використанні інформаційно-комунікативних технологій.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, управління інтелектуальним капіталом, підприємства, інновації, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях цифрової економіки, ключовим джерелом економічного розвитку підприємства вважаються інновації, внаслідок чого вагомо зростає значення інтелектуального капіталу та відбувається широкомасштабне використання інформаційно-комунікативних технологій. Спроможність підприємства створювати і комерціалізувати нововведення залежить першочергово від рівня управління інтелектуальним капіталом. При цьому ускладнюються управлінські системи підприємств і взаємодії з усіма контактними аудиторіями, що пояснює необхідність дослідження проблем інтелектуального капіталу підприємства та його компонентів. Тому, актуальним є розроблення нових і удосконалення існуючих теоретико-методичних положень і методико-прикладного інструментарію формування, управління та оцінки інтелектуального капіталу підприємств.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі важливу роль для розвитку науки у сфері управління інтелектуальним капіталом підприємства відіграють дослідження таких вчених, як В. Андріанова, С. Аптекаря, І. Герчикової, І. Зеліско, Ю. Іванова, Н.Євтушенко, А. Кредисова, Л. Лазоренко, Д. Лук'яненко, В. Мамутова, Ю. Пахомова, В. Павленка, С. Сазонової, А. Сороки, Т. Халімон, С. Ярошенка та ін. Однак, потребують подальших досліджень проблеми структуризації інтелектуального капіталу, визначення ключових показників, які впливають на розвиток підприємства; удосконалення процесу їх взаємодії при управлінні інтелектуальним капіталом.

Метою статті є уточнення особливостей та обґрунтовано теоретичні підходи й методологічні засади до управління інтелектуальним капіталом підприємств, узагальнено методичні аспекти до формування системи показників щодо оцінки інтелектуального капіталу підприємств та його компонентів на основі якісно нових ціннісних підходів, визначено необхідність розробки та реалізації пулу різноманітних стратегій управління інтелектуальним капіталом підприємств, що враховують взаємодії усіх контактних аудиторій, деформаційні коливання економічного простору і базуються на широкомасштабному використанні інформаційно-комунікативних технологій.

Виклад основного матеріалу. В умовах інноваційної економіки інтелектуальний капітал стає основою зростання і багатства. Саме він є ключовим ресурсом розвитку підприємства в реаліях цифрової економіки. Тому актуальною проблемою є з'ясування сутності інтелектуального капіталу для підвищення ефективності управління ним.

Традиційно, капітал розглядають, як фактор виробництва у вигляді вартості, здатної генерувати додану вартість. необхідною умовою виникнення і розвитку ринкових відносин вважається нагромадження капіталу [6].

Термін «інтелектуальний капітал» вперше використав у 1969 р. відомий американський дослідник Дж. Гелбрейт, який відзначав: «Долар, вкладений в інтелект людини, часто приносить більший приріст національного доходу, ніж долар, вкладений в залізницю, греблі, машини і інші капітальні блага. Освіта стає високопродуктивною формою капітальних вкладень» [1]. У 1990-х роках завдяки роботам Т. Стюарта – одного з фундаторів концепції інтелектуального капіталу – цей термін набув широкого вжитку і поширення.

Водночас, нові бачення та важкість окреслених питань зумовили різноманітність та протиріччя у наявних підходах до визначення сутності інтелектуального капіталу.

Для формування та відтворення інтелектуального капіталу з усіх наявних у підприємства інтелектуальних ресурсів відбираються лише ті, що мають потенціал розвитку та спроможні в певних умовах створювати додаткову вартість і конкурентні переваги [2].

Доволі вдало економічну сутність інтелектуального капіталу та його структури й місце в управлінні економічними процесами підприємства розкрито у праці [5]. Цікаво, що погляди на сутність та роль інтелектуального капіталу в економічному житті суспільства упродовж століть змінювались разом з еволюцією економічного світогляду.

Розгляд сучасних публікацій дозволив виокремити наступні підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу:

Ресурсний. За цим підходом трактування даної категорії визначається як сукупність ресурсів. На думку Н. Любенюк, інтелектуальний капітал – це «наявні інтелектуальні активи, включаючи інтелектуальну власність, природні та надбані розумові здібності й навички, а також нагромаджені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами; тобто йдеться про бренди, клієнтуру, фірмове найменування, канали збуту, ліцензійні та інші угоди тощо» [6]. В. Іноземцев вважає, що інтелектуальний капітал - це інформація і знання, які відіграють роль «колективного мозку», що акумулює знання працівників, інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, організаційну структуру, інформаційні мережі, імідж підприємства» [1]. За визначенням Ю.В. Гави, інтелектуальний капітал – це особистий ресурс, інтелектуальний матеріал, що формалізується, обробляється й використовується для збільшення вартості активів компанії [3].

Функціонально-процесний. С. Алберт вважає інтелектуальний капітал процесом перетворення знань і нематеріальних активів у ресурси, які дають конкурентні переваги окремим особам, фірмам, державам. Це знання, яке можна конвертувати у вартість, перетворити на прибуток та оцінити – так визначає інтелектуальний капітал Л. Едвінсон [4].

Результатний (доходний). Згідно з ним сутність інтелектуального капіталу полягає у здатності приносити підприємству додатковий дохід та створювати конкурентні переваги високого порядку. Е. Брукінг вважає інтелектуальний капітал підґрунтям існування та конкурентних переваг підприємства. А. Василик стверджує, що інтелектуальний капітал приносять позитивний економічний та соціальний ефект [7].

Отже, аналізуючи трактування категорії «інтелектуальний капітал» слід констатувати відсутність уніфікації у визначенні цього важливого для будь-якої підприємства поняття. Цьому є пояснення, оскільки автори формулювань підходять до визначення цієї дефініції з різних позицій і ставлять перед собою різні цілі.

Вважаємо, що інтелектуальний капітал – це інтелектуальний ресурс підприємства (знання, досвід, можливості), який взаємодіє з організаційною складовою і ринковим середовищем та, за умови ефективного використання, конвертується у додаткову вартість, забезпечуючи конкурентоспроможність суб'єкта господарювання.

При цьому, деякі вчені, важливим вважають [3] мотиваційний інструментарій, який окреслюють як «методи, які враховують те, що примушує індивіда або групу обирати певний порядок дій, а мотивація – це те ж управління, але ускладнене соціально-психологічними моментами, протидією індивідуальних і загальноорганізаційних цілей та інтересів».

І. Федулова [4] виділяє такі основні завдання процесу управління інтелектуальним капіталом, як оптимізація структури інтелектуального капіталу, збереження балансу між різними його елементами та їх групами, встановлення міжелементних зв'язків; забезпечення неперервності процесу руху інтелектуального капіталу, інтеграція всіх його етапів у єдиний кругообіг, усунення перешкод між ними; забезпечення максимального результату при оптимальних витратах інтелектуального капіталу; підвищення цінності інтелектуального капіталу для організації і суспільства в цілому; забезпечення процесу виробництва, поширення і використання інтелектуальних ресурсів та знань.

Ефективність механізму управління інтелектуальним капіталом багато в чому залежить від вибору оптимальної стратегії, який повинен ґрунтуватися на оцінюванні рівня наявного інтелектуального капіталу. Головним завданням цього механізму є забезпечення ефективного використання й відтворення інтелектуального капіталу. Регулювання організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом відбувається суб'єктами управління шляхом реалізації обраної стратегії управління інтелектуальним капіталом [1].

Узагальнюючи, доходимо переконання, що переважно, науковці виділяють три основних складових інтелектуального капіталу: людський капітал, структурний капітал і клієнтський (споживчий) капітал. Кожен дослідник по-своєму обґрунтовує виділення елементів і взаємовідношення між ними. Але безумовно, основою інтелектуального капіталу підприємства є людські ресурси – найбільша динамічна компонента спроможності підприємства отримувати прибуток тривалий час.

Тобто, роль складових інтелектуального капіталу неоднакова: людський капітал виступає базовою складовою, капітал взаємодії – цільовою складовою, а організаційний – певною обслуговуючою складовою, що має сприяти підвищенню ефективності використання людського капіталу для формування капіталу взаємодії. Таке розмежування дозволяє визначити зв'язки та залежності між структурними складовими інтелектуального капіталу з позицій системного підходу.

Розгляд сучасних вітчизняних та зарубіжних методик оцінки інтелектуального капіталу актуалізує проблему формування універсальної методики оцінювання інтелектуального капіталу підприємства.

В Україні більшість вітчизняних підприємств не можуть адекватно оцінити фінансові результати від управління інтелектуальним капіталом, та сформувати виважену стратегію управління ним, що значно знижує конкурентоспроможність підприємств, як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках.

Аналіз теорії і практики оцінки інтелектуального капіталу дозволяє зробити висновок, що основними причинами оцінки інтелектуального капіталу є:

надання додаткової інформації про інтелектуальний капітал зовнішнім користувачам або розкриття інформації,

надання додаткової інформації внутрішнім користувачам, в першу чергу менеджерам;

необхідність формування стратегій розвитку людського, структурного інноваційного, організаційного капіталу;

діагностування результатів виконання кожного виду стратегій;

прийняття рішення щодо диверсифікації та розширення;

визначення суми нагороди творцям інтелектуальних активів.

Досить показовою є оцінка інтелектуального капіталу підприємства за допомогою індикаторного методу. Сутність цього методу полягає в розробці системи показників, які характеризують основні елементи інтелектуального капіталу та ефективність їх використання. Таким чином, для оцінки інтелектуального капіталу підприємства необхідно сформулювати систему показників, які повною мірою характеризують її людський, організаційний капітал і капітал взаємодії. Науковцями пропонуються використовувати такі показники для оцінки інтелектуального капіталу підприємства [1 – 7]:

індекс рівня освіти співробітників – відношення працівників з вищою освітою до середньоспискової чисельності працівників підприємства.

індекс розвитку співробітників – відношення чисельності співробітників, що пройшли перепідготовку до середньоспискової чисельності працівників підприємства.

індекс творчої активності – відношення кількості співробітників, які виявили творчу активність до середньоспискової чисельності працівників підприємства.

індекс стабільності кадрів – відношення кількості звільнених працівників до середньоспискової чисельності працівників підприємства;

індекс матеріального заохочення співробітників – відношення витрат на матеріальне заохочення працівників до фонду оплати праці підприємства;

індекс оновлення асортименту – відношення нової продукції (послуги) до загального обсягу виробництва (надання послуг);

індекс розвитку технічного забезпечення – відношення кількості модернізованих ПЕОМ до загальної кількості ПЕОМ;

частка затрат на оплату праці в загальному обсязі затрат;

частка інтелектуальної власності і нематеріальних активів у вартості активів підприємства;

частка прибутку, що припадає на інтелектуальну власність і нематеріальні активи у загальному прибутку підприємства;

рентабельність організаційного капіталу – відношення додаткового доходу, що був генерований організаційним капіталом до витрат на формування та підтримку організаційного капіталу;

ступінь зацікавленості контрагентів у співпраці – відношення кількості довгострокових та повторно заключених контрактів до заключених контрактів за звітний період;

частка клієнтів, які повторно скористалися продукцією підприємства.

рентабельність капіталу відносин - відношення сукупного додаткового доходу, що був генерований капіталом відносин до витрат на формування та підтримку цього капіталу.

Можна використовувати і розрахунок інтегрального коефіцієнту оцінки інтелектуального капіталу підприємства, як середнє геометричне з оцінок його складових [1].

Оцінювання інтелектуального капіталу підприємства та його результати мають бути корисними та доступними як для внутрішніх, так і для зовнішніх користувачів. Вибір методів для зовнішньої та внутрішньої оцінки обумовлюється вимогами до вхідної інформації та рівнем її доступності. Так, зовнішня оцінка може здійснюватися лише методами, заснованими за загальнодоступній інформації фінансової звітності підприємств, статистичної галузевої та національної звітності, доступних ринкових даних щодо вартості цінних паперів підприємства-емітента.

Апробація оцінки управління інтелектуальним капіталом проводилась на прикладі телекомунікаційних підприємств, що дозволило виявити, що на формування і розвиток інтелектуального капіталу підприємства впливають різні чинники зовнішнього оточення (макрорівень) та внутрішньої побудови (мікрорівень). Кон'юнктура ринку є відправною точкою формування та розвитку інтелектуального капіталу підприємств. Кадрова політика здійснює найбільший вплив на людський капітал; організаційно-функціональна структура та матеріально-технічна база – на організаційний капітал; відносини зі споживачами, партнерами, конкурентним середовищем значною мірою впливають на капітал взаємодії.

Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать, що між рівнем сформованості та вартістю інтелектуального капіталу існує дуже тісний кореляційний зв'язок. Зі збільшенням рівня сформованості інтелектуального капіталу його вартість зростає.

Моделювання впливу організаційно-економічних факторів на рівень сформованості інтелектуального капіталу підприємства здійснювався за допомогою методу нейронних мереж. В процесі нейромоделювання визначено, що вплив факторів на рівень інтелектуального капіталу є майже рівнозначним і коливається в межах 3,84-12,06%.

Спираючись на результати комплексної оцінки інтелектуального капіталу, переконуємось, що доцільно обирати стратегії розвитку інтелектуального капіталу підприємства, виходячи із наступної сегментації підприємств:

підприємства, в яких рівень сформованості інтелектуального капіталу є оптимальним, повинні обирати стратегію комплексної взаємодії складових інтелектуального капіталу, метою якої є закріпити, утримати, а можливо і підвищити досягнутий рівень інтелектуального капіталу;

оптимальним вибором для підприємств, що мають достатній рівень сформованості інтелектуального капіталу, є стратегія парної взаємодії складових інтелектуального капіталу, яка орієнтована на забезпечення приросту й віддачі складових інтелектуального капіталу за рахунок взаємного трансферу знань;

підприємства, які мають критичний рівень сформованості інтелектуального капіталу, повинні застосовувати стратегію розвитку окремих складових інтелектуального капіталу, яка спрямована на розвиток компетентностей співробітників підприємства, налагодження обміну знаннями між ними, мотиваційних механізмів, вироблення корпоративної культури; на формування і використання портфеля прав інтелектуальної власності підприємства, його інформаційно-комунікаційних технологій, організаційної структури; робить акцент на побудові ефективних зв'язків із зовнішніми суб'єктами циклу управління інтелектуальним капіталом підприємства, на зміцненні позитивної репутації підприємства.

Висновки. В статті уточнено особливості та обґрунтовано теоретичні підходи й методологічні засади до управління інтелектуальним капіталом підприємств, узагальнено методичні аспекти до формування системи показників щодо оцінки інтелектуального капіталу підприємств та його компонентів на основі якісно нових ціннісних підходів, визначено необхідність розробки та реалізації пулу різноманітних стратегій управління інтелектуальним капіталом підприємств, що враховують взаємодії усіх контактних аудиторій, деформаційні коливання економічного простору і базуються на широкомасштабному використанні інформаційно-комунікативних технологій.

Список використаної літератури

1. Кендюхов О. В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: монографія. НАН України, Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. Донецьк: ДонУЕП, 2008. 359 с.
2. Ковтуненко К. В. Основні підходи до формування інтелектуального капіталу: зміст та роль в інноваційному розвитку підприємства. *Економіка розвитку*. 2013. № 3. С. 59–62.
3. Петрушенко М. М. Мотиваційні чинники управління знаннями при формуванні інтелектуального капіталу. Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону: монографія; за ред. д.е.н., проф. О. В. Прокопенко. Суми : Сумський державний університет, 2012. С. 86–91.
4. Федулова І. В. Формування інтелектуального капіталу як невід'ємної частини інноваційного менеджменту. *Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави*: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Д. : ПДАБА, 2008. Том 5. С. 50–53.
5. Школа В. Ю. Економічне обґрунтування ролі інтелектуального капіталу у формуванні інноваційної економічної системи. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 3 (Т. I). С. 72–78.
6. Kuznets S. Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*. 1955. Vol. 45, No. 1. P. 1–28.
7. Sveiby K. E. The Intangible Assets Monitor. URL: <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.htm>.

REFERENCES

1. Kendyukhov A. V. (2008). *Efektivne upravlinnia intelektualnym kapitalom* [Effective management of intellectual capital]. Donetsk, NAS of Ukraine. Institute of Industrial Economics, DonUEP.
2. Kovtunencko K. V. (2013). *Osnovni pidkhody do formuvannia intelektualnoho kapitalu: zmist ta rol v innovatsiinomu rozvytku pidpriemstva* [Main approaches to the formation of intellectual capital: the content and role in the innovative development of enterprise]. *Ekonomika rozvytku*, (3), 59–62.
3. Petrushenko M. M. (2012). *Motyvatsiini chynnyky upravlinnia znanniamy pry formuvanni intelektualnoho kapitalu. Sotsialno-ekonomichna motyvatsiia innovatsiinoho rozvytku rehionu* [Motivational factors in the formation of knowledge management intellectual capital, Socio-economic motivation for innovative regional development]. Sumy, Sumy State University, 86–91.
4. Fedulova I. V. (2008). *Formuvannia intelektualnoho kapitalu yak nevidiemnoi chastyny innovatsiinoho menedzhmentu* [Formation of intellectual capital as an integral part of innovation management]. *Modern problems of innovation development of state materials* Third International Scientific Conference, Donetsk, PSABA, (5), 50–53.
5. Shkola V. Yu. and Shcherbachenko, V. O. (2011). *Ekonomichne obgruntuvannia roli intelektualnoho kapitalu u formuvanni innovatsiinoi ekonomichnoi systemy* [The economic justification of the intellectual capital role in the innovative economic system formation]. *Marketing and Management of Innovation*, (3(I)), 72–78.
6. Kuznets S. (1955). *Economic Growth and Income Inequality*. *The American Economic Review*, (45(1)), 1–28.
7. Sveiby K. E. *The Intangible*. Retrieved from: <http://www.sveiby.com/articles/CompanyMonitor.htm>

ГУДЗЬ ЕЛЕНА ЕВГЕНЬЕВНА, ПРЯДКА АЛЕНА СТАНИСЛАВОВНА. УПРАВЛЕНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМ КАПИТАЛОМ. В статье уточнены особенности и обоснованы теоретические подходы и методологические основы к управлению интеллектуальным капиталом предприятий, обобщены методические аспекты к формированию системы показателей для оценки интеллектуального капитала предприятий и его компонентив на основе качественно новых ценностно подходов, определена необходимость разработки и реализации пула различных стратегий управления интеллектуальным капиталом предприятий, учитывающие взаимодействия всех контактных аудиторий, деформационные колебания экономического пространства и базируются на широкомасштабном использовании информационно-коммуникативных технологий.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, управление интеллектуальным капиталом, предприятия, инновации, инновационное развитие.

GUDZ OLENA, PRYADKA ALYONA. INTELLECTUAL CAPITAL MANAGEMENT. The article clarifies the features and substantiates the theoretical approaches and methodological principles of intellectual capital management of enterprises, summarizes the methodological aspects of forming a system of indicators for assessing the intellectual capital of enterprises and its components based on qualitatively new value approaches, identifies the need to develop and implement a pool of enterprises that take into account the interaction of all contact audiences, deformation fluctuations of the economic space and are based on the large-scale use of information and communication technologies.

Keywords: intellectual capital, intellectual capital management, enterprises, innovations, innovative development.